

- 9) психологічні консультавання з рекоригуванням взаємовідносин у родині, навчальних закладах, у дитячому колективі;
- 10) попередження, профілактика, корекція негативних наслідків відхилення в поведінці та психологічної деформації дітей, схильних до скоєння правопорушень і злочинів;
- 11) допомога дитині в усвідомленні причини її поганого пристосування до реальності, і надання допомоги в адаптації та побудові більш реалістичної комунікації.

Конвенція ООН про права дитини визначає, що в усіх діях щодо дітей, незалежно від того, здійснюють їх державні чи приватні установи, що займаються питаннями соціального забезпечення, суди, адміністративні чи законодавчі органи, першочергову увагу слід приділяти якнайкращому забезпеченню інтересів дитини (ч. 1 ст. 3). Використання «зеленої кімнати» у роботі з дітьми, які зазнали сексуального насильства або стали свідками кримінального правопорушення, дає змогу мінімізувати повторну психологічну травматизацію під час проведення слідчих дій, а також визначити необхідність подальшої психологічної допомоги дитині.

Тетяна Михайлівна Єгорова,
завідувач сектору Полтавського відділення
ННЦ «ІСЕ ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» Мін'юсту України,
м. Полтава, Україна, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0661-9985>,
e-mail: tet-egorova@meta.ua
Володимир Васильович Єгоров,
кандидат медичних наук, лікар-психіатр Полтавської обласної
клінічної психіатричної лікарні ім. О. Ф. Мальцева, м. Полтава, Україна,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3588-2475>, e-mail: expertegor@gmail.com

Проблемні питання судово-психологічного дослідження за груповими позовами про відшкодування моральної шкоди

Tetyana Yehorova, Volodymyr Yehorov
**Problematic Issues of Forensic Psychological Evaluation
on Group Lawsuits for Compensation for Moral Harm**

***Анотація.** Розглянуто актуальні та проблемні питання проведення судово-психологічного дослідження за груповими позовами про відшкодування моральної шкоди. Звернено увагу на потребу розробити теоретичну та методологічну бази, а також завдання, предмет і алгоритми судово-психологічного експертного дослідження.*

***Ключові слова:** груповий позов, моральна шкода, моральні страждання, судова психологічна експертиза.*

***Abstract.** Topical and problematic issues of conducting forensic psychological research on group lawsuits for compensation for moral damage are considered. Attention is drawn to the need to develop theoretical and methodological bases, as well as tasks, topic and algorithms of forensic psychological forensic research.*

***Keywords:** lawsuit, moral harm, moral suffering, forensic psychology.*

Групові позови спрямовані на захист прав і інтересів певної кількості фізичних осіб, об'єднаних спільністю спірних правовідносин, порушених прав, законних інтересів і способом їх захисту.

Як інститут процесуального права груповий позов (*class action, group action, multi-party action*) походить з англійського законодавства (приблизно XVII століття) у зв'язку з вирішенням спорів у єдиному судовому процесі, у якому брала участь значна кількість позивачів, об'єднаних одним позовом. 1842 року термін «груповий позов» уперше ввійшов до процесуального регламенту судів США, згодом ця практика набула поширення, тому було прийнято низку законів, що регламентували механізм розгляду групових позовів і відповідного правозастосування [1]. У європейських країнах

також збільшується практика групових позовів у різних категоріях справ (наприклад, у Німеччині у справі проти компанії *Deutsche Telekom* 754 юридичні фірми подали приблизно 2100 позовів, що потребувало б судового процесу тривалістю понад 15 років), тому наголошується на необхідності внесення законодавчих змін, які дадуть судам змогу ефективно ухвалювати рішення [2].

Зважаючи на зазначені вище світові тенденції, найближчим часом практика групових позовів пошириться і в українській судовій системі. До того ж, в Україні вже є окремі прецеденти групових позовів за адміністративними й господарськими справами (наприклад, проти хіжацького бізнесу, недобросовісних забудовників, забруднення природного середовища, із питань захисту прав споживачів та ін.), однак правові механізми їх розгляду досі залишаються неврегульованими [3].

Деякі можливості для подання групових позовів передбачено спеціальним законодавством України, частиною якого є Орхуська конвенція, відповідно до якої кожна людина має право жити у здоровому середовищі та зберігати його, мати доступ до інформації та правосуддя з питань охорони середовища, брати участь у процесі ухвалення рішень [4]. Процесуальну співучасть передбачено ст. 41, 47 та 53 Господарського процесуального кодексу України; також згідно із Законом України «Про охорону навколишнього природного середовища» громадські природоохоронні організації мають право звертатися до суду з позовами про відшкодування шкоди, завданої внаслідок порушення законодавства про охорону природного середовища, зокрема — здоров'ю та майну цих організацій [5].

У групових позовах традиційно присутня конкретна вимога щодо монетизованого стягнення завданої матеріальної й моральної шкоди. У ст. 23 Цивільного кодексу України поняття «моральна шкода» потрактовано у двох значеннях: для фізичної особи (полягає у фізичному болю, душевних стражданнях, у приниженні честі, гідності, ділової репутації) та для юридичної особи (полягає лише у приниженні її ділової репутації) [6].

В аспекті групових позовів у чинному українському законодавстві відсутнє визначення поняття «моральна шкода». Оскільки за груповими позовами обстоюють права й інтереси конкретних фізичних осіб, які утворюють цю групу, то цілком зрозуміло, що йдеться про їхні індивідуальні моральні страждання, які за законом потрібно в обов'язковому порядку встановити за ознакою

причиново-наслідкового зв'язку із порушенням прав та інтересів кожної особи в юридично релевантній ситуації й аргументувати довести [6–8]. На нашу думку, у разі групових позовів щодо завдання моральної шкоди слід досліджувати такі дві основні позиції: а) спільні для всієї групи негативні/деструктивні чинники (наприклад, конкретна шкідлива екологічна ситуація); б) індивідуальні моральні страждання, що є специфічними для кожного члена групи. Ця подвійність породжує надзвичайну складність встановлення у суді факту та розміру відшкодування моральної шкоди значній кількості осіб, які є членами групи.

У частині встановлення судом індивідуальної моральної шкоди, завданої кожному члену групи, доказове значення можуть мати результати судово-психологічної експертизи щодо наявності/відсутності моральних страждань особи та їх причиново-наслідкового зв'язку із досліджуваною ситуацією [9, 10]. Однак, якщо виконувати таку експертизу в традиційний спосіб, то доведеться проводити психологічне обстеження кожного члена групи, затребувати безліч документації, що містить інформацію про моральні страждання кожної особи із цієї групи, тощо. Такий обсяг роботи позбавляє сенсу проведення судово-психологічної експертизи у справах за груповими позовами, оскільки експерт фактично виконуватиме індивідуальні дослідження, кількість яких дорівнюватиме кількості окремих позовів кожної особи (члена групи), якби такі окремі позови було заявлено.

Отже, безсумнівною є необхідність застосовувати інший підхід до проведення судово-психологічної експертизи у справах за груповими позовами. Щодо цього питання на увагу заслуговує дослідження О. Л. Вакуленка, М. Т. Мельник і А. С. Проскурні про розроблення психодіагностичного інструментарію, — структурованої спрямованої бесіди із певною вибіркою осіб, — певною мірою наближене до теми моральної шкоди у справах за груповими позовами [11]. Однак, запропонований авторами підхід не враховує повний діапазон експертно значущих чинників, що індивідуалізують особистість позивача та його діяльність у юридично релевантній ситуації, а саме: деструктивний характер ситуації, який встановлюють не тільки за результатами бесіди, а й шляхом психологічного аналізу об'єктивних відомостей (матеріалів справи); специфіку діяльності особи у цій ситуації; порушення функціонування позивача як особистості; причиново-наслідковий

зв'язок між моральними стражданнями особи та юридично встановленим фактом шкідливого (негативного) впливу ситуації тощо.

Ми вважаємо, що встановлення моральних страждань в «умовної особистості» та визначення «умовного розміру» їх відшкодування у справах за груповими позовами позбавлені експертного сенсу, оскільки за такими висновками неможливо в суді індивідуалізувати розмір відшкодування моральної шкоди, завданої кожному із позивачів, і, як наслідок, такі висновки судово-психологічної експертизи в судах не визнають. Власне, організаційну й методологічну недостатність названої вище авторської розробки, а також неспроможність її застосування під час проведення судово-психологічної експертизи за груповими позовами підтверджує судова оцінка, відповідно до якої виявлення в абстрактній (умовній) особистості будь-яких індивідуально-психологічних проявів і моральних страждань, а також перенесення їх застосування на групу порушує принципи незалежності, об'єктивності й повноти експертного дослідження [12, 13].

Безумовно, проведення судово-психологічних експертиз у справах за груповими позовами продиктовано сучасними реаліями. Але для цього необхідно ретельно розробити категоріальний психологічний апарат, чітко окреслити предмет, експертні завдання та розв'язувані питання, визначити методологічну основу й алгоритми дослідження. І головне — результати судово-психологічного дослідження у справах за колективними позовами повинні мати чітке обґрунтування для забезпечення правосуддя в цій сфері незалежною, кваліфікованою й об'єктивною експертизою, орієнтованою на максимальне використання досягнень психологічної науки та судової експертології.

Перелік джерел посилання

1. Курдельчук Д., Малиновский А. Групповой иск как эффективный инструмент судебной защиты. *Pravo.ua*. Вип. № 14 (484) від 03.04.2007. URL: <https://pravo.ua/articles/jeffektivnost-gruppovogo-iska> (дата звернення: 18.02.2022).
2. Ярков В. В., Долгачев В. В. Групповые иски: сравнительный анализ. *Herald of the Euro-Asian Law Congress*. 2020. Is. 1. Pp. 118—133.
3. Возмещение морального вреда в Украине за период независимости. ЛИГА: ЗАКОН. URL: https://uz.ligazakon.ua/magazine_article/EA0151321 (дата звернення: 17.02.2022).
4. Орхусская конвенция: Руководство по осуществлению. Второе изд. Европейская экономическая комиссия организации

объединенных наций. 2014. URL: https://unece.org/DAM/env/pp/Publications/2015/Aarhus_Convention_Implementation_Guide_R.pdf (дата звернення: 16.02.2022).

5. Про охорону навколишнього природного середовища : Закон України від 25.06.1991 р. № 1264-XII (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12> (дата звернення: 15.02.2022).
6. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/435-15>. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (дата звернення: 14.02.2022).
7. Про судову практику в справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди : постанова Пленуму ВС України від 31.03.1995 р. № 4 (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0004700-95> (дата звернення: 15.02.2022).
8. Відшкодування моральної шкоди // Сайт Міністерства юстиції України. URL: <https://minjust.gov.ua/m/vidshkoduvannya-moralnoi-shkodi>. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0004700-95> (дата звернення: 15.02.2022).
9. Про судову експертизу в кримінальних і цивільних справах : постанова Пленуму Верховного Суду України від 30.05.1997 р. № 8 (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0008700-97> (дата звернення: 14.02.2022).
10. Методика психологічного дослідження у справах щодо заподіяння моральних страждань особі та відшкодування моральної шкоди (реєстр. код 14.1.75) // Реєстр методик проведення судових експертиз. URL: <https://rmpse.minjust.gov.ua/search/4> (дата звернення: 17.02.2022).
11. Вакуленко О. Л., Мельник М. Т., Проскурня А. С. Методика визначення глибини моральних страждань та фінансового еквіваленту компенсації завданої шкоди індивіду та групі : навч.-метод. посіб. Київ, 2019. 62 с.
12. Про судову експертизу : Закон України від 25.02.1994 р. № 4038-XII (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/4038-12> (дата звернення: 15.02.2022).
13. Постанова Миколаївського апеляційного суду за апеляційною скаргою ГО «Стоп Шлам», яка діє в інтересах 1279 своїх асоційованих членів, до ТОВ «Миколаївський глиноземний завод» від 14.02.2021 р. // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: Reyestr.court.gov.ua (дата звернення: 13.02.2022).